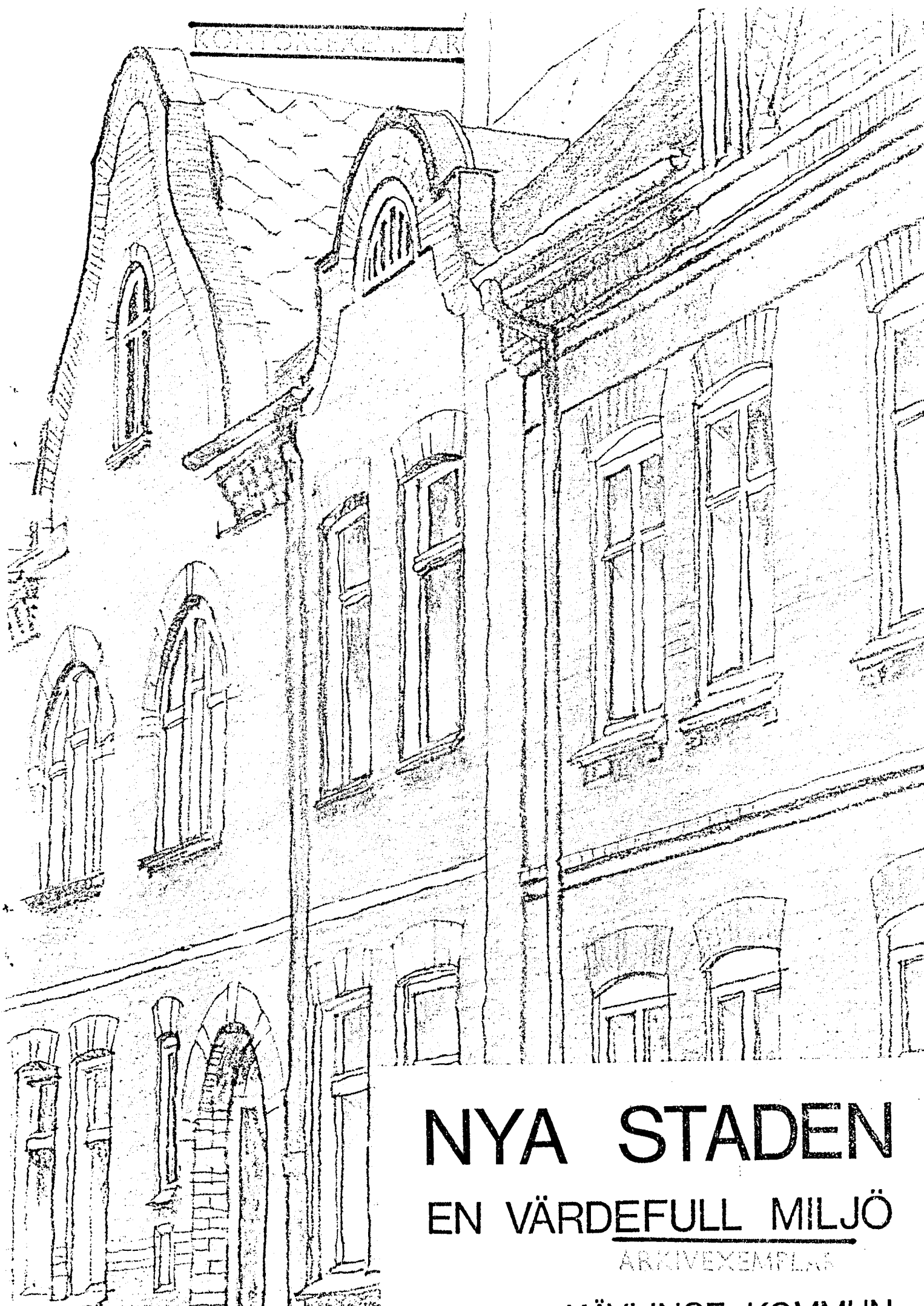

KONTORSHUS

NYA STADEN

EN VÄRDEFULL MILJÖ

ARKIVEXEMPLAS

KÄVLINGE KOMMUN

I N N E H Å L L

	Sid
INLEDNING	1
KORT HISTORIK	2
TEGELFASADERNA	8
NYA STADEN IDAG	9
OMRÅDESAVGRÄNSNING	11
EXEMPEL PÅ VARSAM FÖRNYELSE	13
LÄSTIPS	19
BYGGNADSÅR	20

INLEDNING

Genom sin speciella karaktär och enhetlighet är Nya Staden i Kävlinge tätort en kulturhistoriskt värdefull miljö. Området bebyggdes under 1900-talets första årtionden och representerar därför en vital del i stations- och industri-samhällets tillväxt.

Behov av renovering och ombyggnad kan vara ett hot mot befintliga miljövärden genom de nya material och byggnads-metoder som används idag.

Det har därför blivit aktuellt att planera för bevarande i några områden i Kävlinge, däribland Nya Staden.

Det är tron på att kunskap och intresse för en kulturhisto-riskt värdefull miljö hos den allmänhet som brukar den, är en bättre försäkring för bevarande än alla restriktioner som är anledningen till att vi skickar ut det här informa-tionshäftet.

Det utgör ett första steg i den riktningen och gör inte anspråk på att ge en uttömmande beskrivning.

Mycket kunskap om den lokala historien och framför allt om befintliga kvalitéter och aktuella behov finns bland de boende.

Efter samrådsmöte med de boende och andra sakägare skall byggnadsnämnden fastställa området som värdefull miljö. Om ett sådant beslut godkännes av kommunfullmäktige ges kom-munen större möjligheter att hävda hänsynstagande till miljön vid byggnadslovsärenden.

38 § i byggnadsstadgan, andra stycket, kan nämligen tillläm-pas då.

38§ BS

En byggnads yttre skall ges sådan utformning och färg, som stads- eller landskapsbilden fordrar och som är lämplig både för byggnaden som sådan och för en god helhetsverkan. Inom ett bebyggelseområde som utgör en värdefull miljö skall dess-utom särskild hänsyn tas till områdets egenart.

En byggnad som är av större värde från historisk, kultur-historisk eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas vare sig genom arbeten på själva byggnaden eller genom bebyg-gelse i grannskapet. Om fasta fornlämningar finns särskilda bestämmelser.

SFS 1980:337

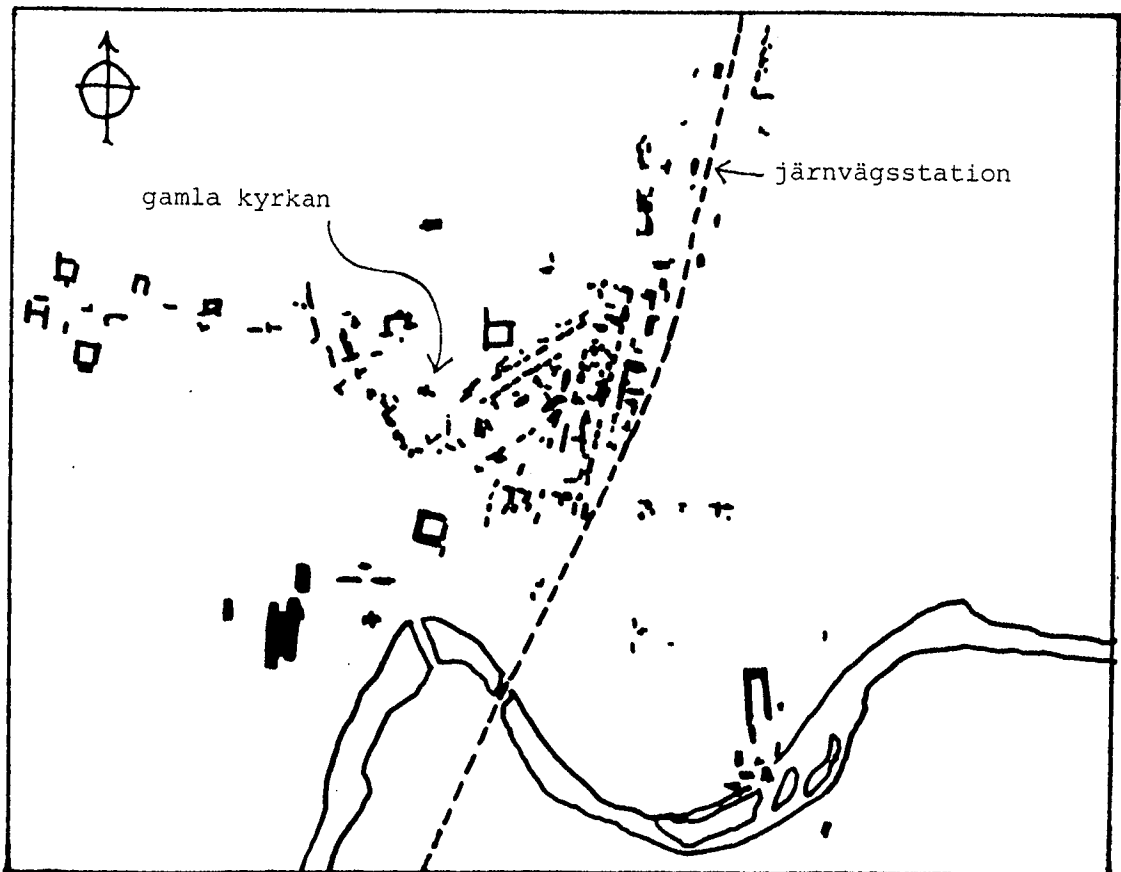
Arbetet med bevarandeplaneringen utförs av K-Konsult, Lund, på uppdrag av byggnadsnämnden i Kävlinge.

KORT HISTORIK

Kävlingeån och järnvägen, som byggdes ut på 1880- och 90-talen, gjorde Kävlinge till en attraktiv plats för industrietableringar. På 1890-talet anlades här skofabrik, sockerbruk, handsk- och glacéläderfabrik samt en läder- och skofabrik.

Befolkningen ökade snabbt i Kävlinge. Landsbygden stötte bort folk och industriorterna drog till sig. Från 1890, då 750 invånare fanns i samhället till 1902, då Kävlinge blev municipalsamhälle, hade befolkningen ökat till 1 750 invånare, vilket är mer än en fördubbling på 10 år.

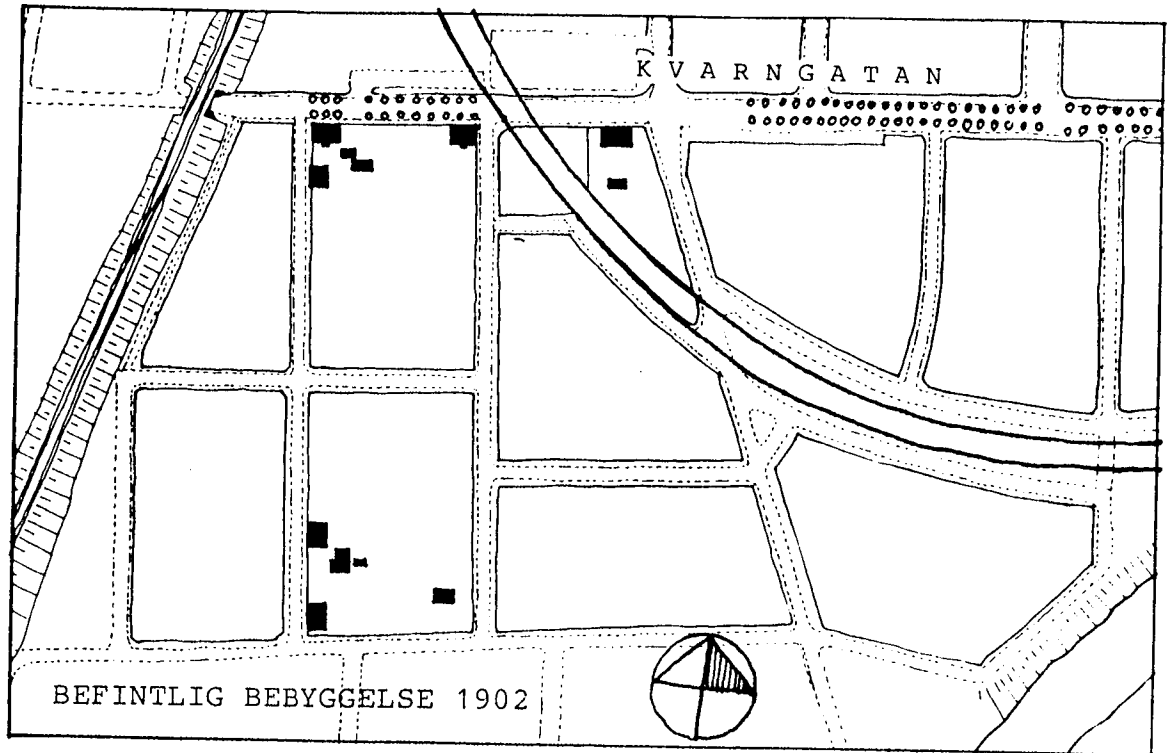
Tillväxten innebar också ett uppsving för handel och hantverk. Det triangulära centrumområdet mellan järnvägsstationen och gamla kyrkan blev snart fullbyggt och en plankarta för stadens fortsatta utbyggnad upprättades.

BEBYGGELSE I KÄVLINGE ÅR 1902

Det första utbyggnadsskedet, 1900 - 1910

Redan innan planen blev fastställd år 1903, hade tomter hunnit försäljas i Nya Staden. De första husen byggdes nära Kvarngatan och längst ner på Södergatan.

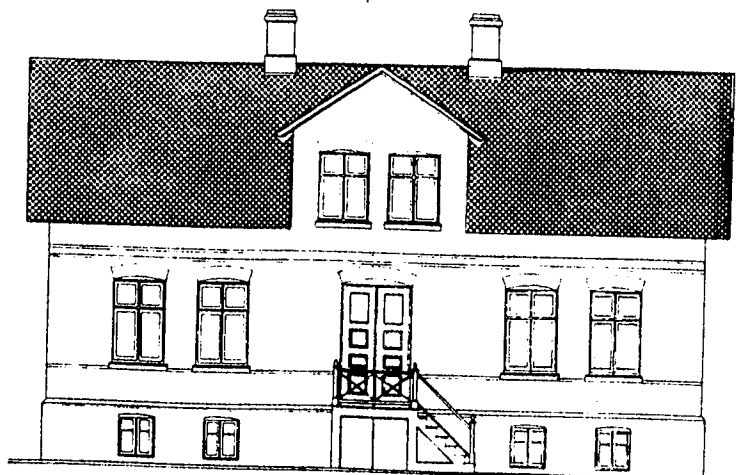
(Denna och övriga kartor över området i häftet visar dagens kvartersmönster.)

I kvarteren Sågen, Hyveln och Dalen tätade bebyggelsen de första åren efter planens tillkomst. Det var 1-, 2-, och 2 1/2-våningshus med en till flera lägenheter. Utformningen på husen varierade. Gemensamt var placeringen av husen i gatuliv, där de större husen upptog hela tomtbredden och användningen av rött tegel i väggarna. Tegelfasaderna utformades dekorativt med mönster- och reliefmurning. Taken var klädda med tjärad papp och fönster- och dörrsnickerierna var profilerade och målade med oljefärg. Husen är källarförsedda och har en hög sockel.

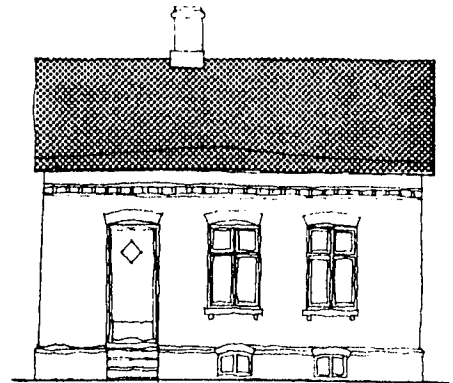
Typiskt hus från det första utbyggnadsskedet.

Det innehåller 3 lägenheter.

Lägg märke till den symmetriska uppbyggnaden.

Det byggdes små enbostads-
hus med plattare tak.

Under de första åren
byggdes även lite
större hus.
Här ett hus från 1905
med 4 lägenheter.

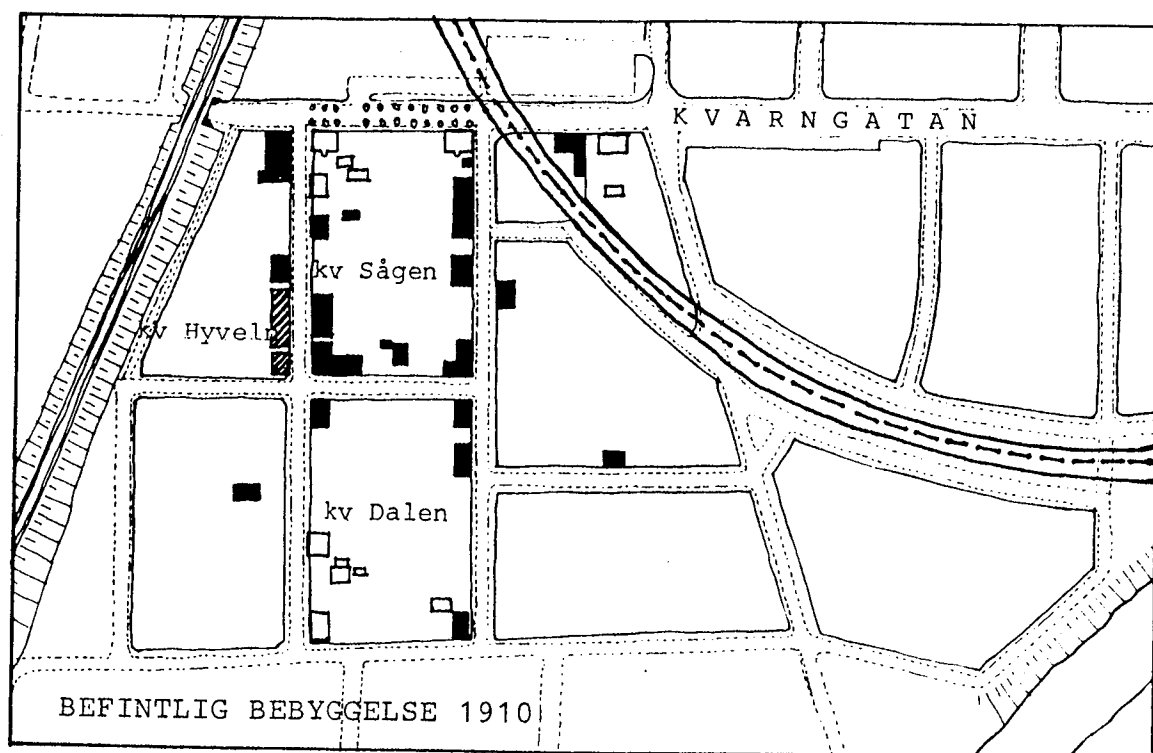

Det var arbetare och hantverkare av olika slag som här byggde egna hus. Yrkesgrupper som förekom var sockerbruksarbetare, garvare, skoarbetare, arbetskarl och murare.

Husen innehöll två - tre lägenheter. Även lägenheter till uthyrning fanns alltså. I flerfamiljshusen, 5 - 7 lägenheter, hyrdes troligtvis alla lägenheterna ut av en byggherre som bodde på annat håll. All exploatering var privat.

En snickerifabrik och en annan verksamhet på Timmermansgatan fanns i området liksom några dagligvarubutiker. Järnvägsområdet som reserverats i planen 1903 för en linje till Sjöbo bebyggdes 1906, och Kvarngatan som var planerad som esplanad planterades med träd.

Den stadsplan för Kävlings Municipalsamhälle som upprättades 1908 (och fastställdes 1915) följer i stora drag stadsplanen från 1903 för området söder om Kvarngatan. Det är det kvartersmönster vi ser idag, med undantag för området söder om Dalgatan som blivit koloniområde i stället för en planerad stadsmässig fortsättning på Nya Staden.

□ hus byggt före 1903

■ hus byggt mellan 1903 och ca 1910

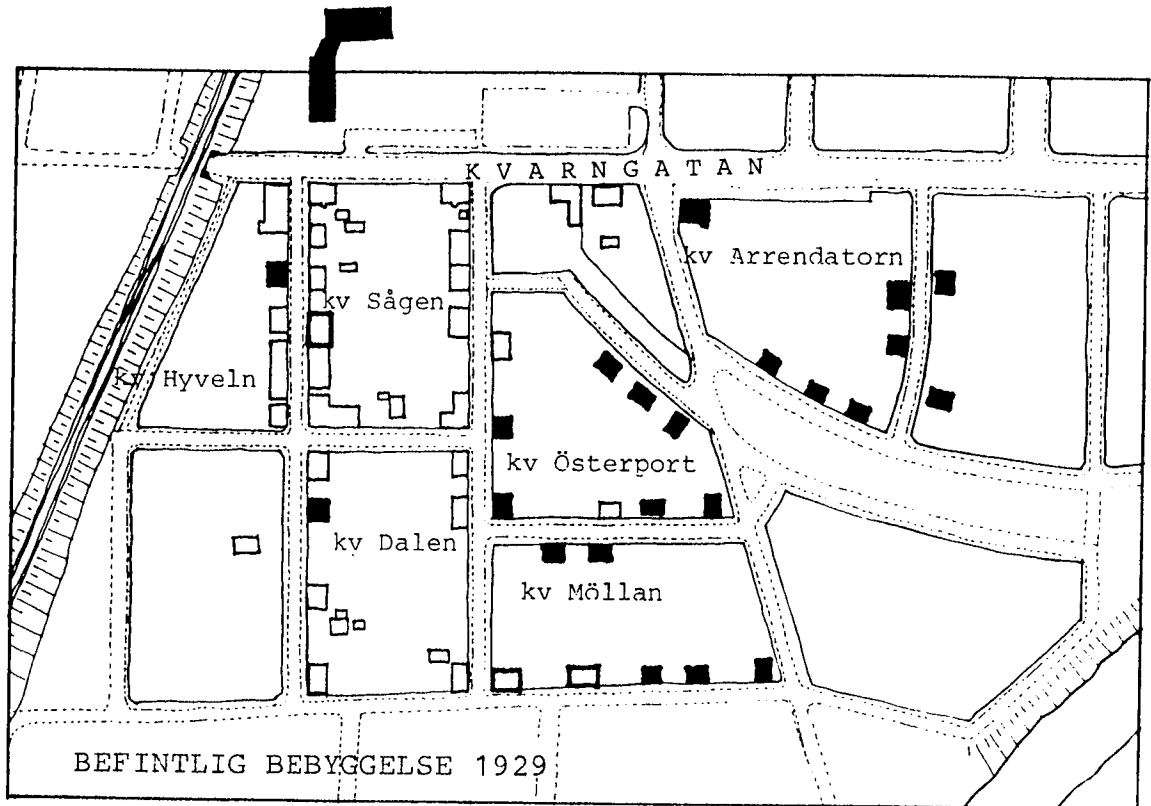
▨ hus som antagligen byggts under denna period (03 - 10)

Kartan visar bebyggelsens utbredning i Nya Staden omkring 1910. Ungefär 25 tomter var då bebyggda. Efter den första utbyggnadsperioden minskade utbyggnadstakten. Orsakerna kan sökas i omvärlden med en allmän konjunkturedgång i samband med första världskriget.

Det andra utbyggnadsskedet, 1920-talet

Etableringen av ett andelsslakteri öster om järnvägen och ökningen av antalet anställda i övrig industri bidrog till att byggandet satte fart igen. På 20-talet byggdes omkring 20 hus i Nya Staden. Det var mest 2-familjshus i 1 1/2 våning som byggdes. Kvarteren Österport, Möllan och Arrendatorn, som bebyggdes i första hand, har därför fått en mer öppen karaktär jämfört med byggnadsperioden före - och efter.

1925 tillkom ett kombinerat badhus och bibliotek norr om Kvarngatan, vilket betydde att Nya Stadens läge i samhället kändes mer centralt.

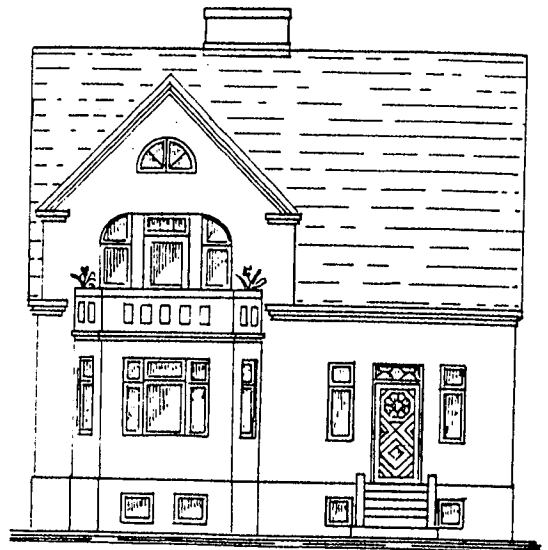
□ hus byggt före 1910

▬ hus byggt på 10-talet

■ hus byggt på 20-talet

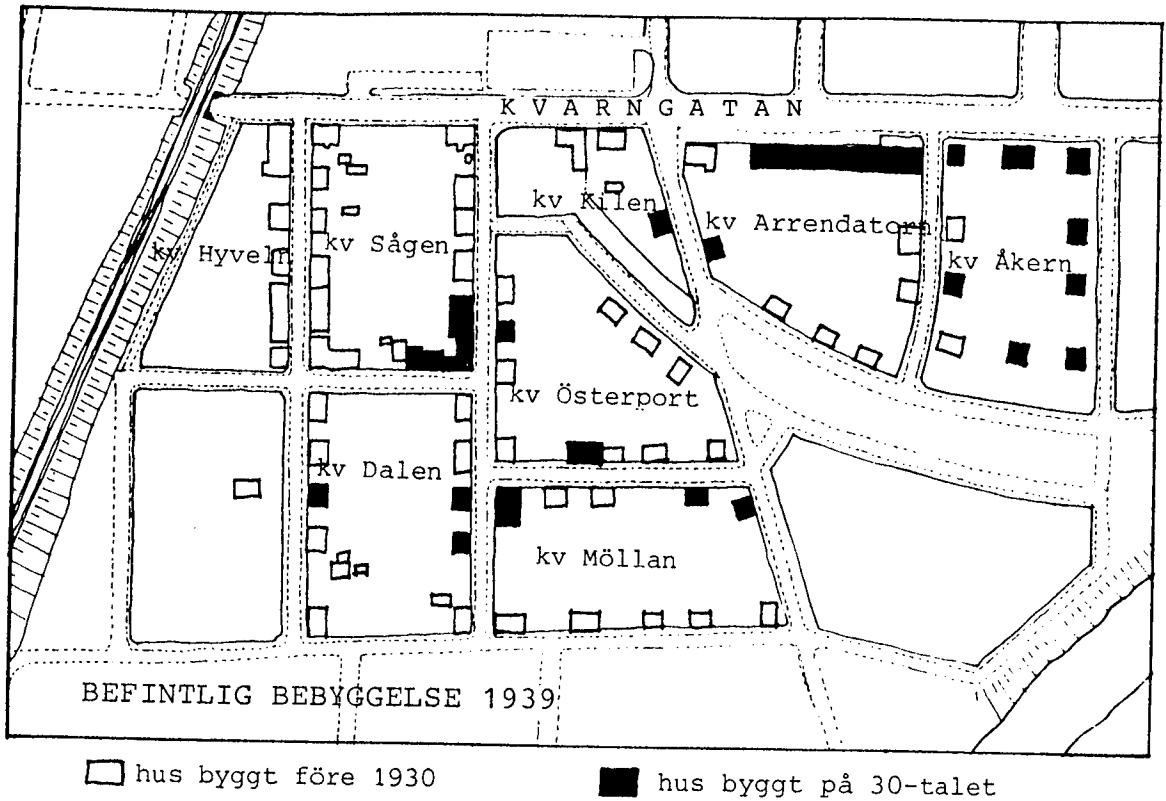
Lägenheterna gjordes rymligare och entrén placerades inte längre regelmässigt åt gatan. Asbestcement och tegel förekom nu oftare på taken. För övrigt användes samma material och samma byggnadsteknik som perioden innan, vilket håller ihop bebyggelsen till en enhet.

Ett för området typiskt 20-talshus med burspråk och lek med fönsterformer. Huset innehåller 2 lägenheter.

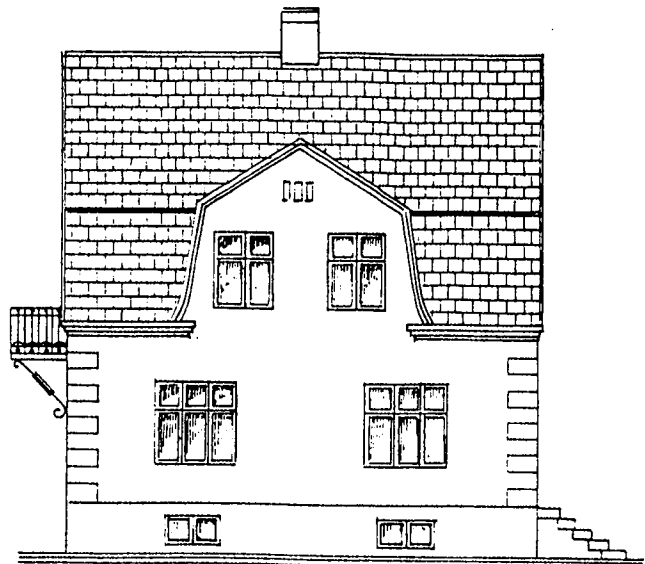
Det tredje utbyggnadsskedet, 1930-talet

På 30-talet, med ett uppehåll under den stora despressio-
nen, fortsatte utbyggnaden österut, samtidigt som kvarteren
i Nya Staden byggdes färdiga.

Husen fick mer moderna uttryck, det blev t ex vanligare med
breda fönsteröppningar. En del hus byggdes i den nya funk-
tionalistiska stilen. I redan bebyggda kvarter i Nya Staden
följde dock bebyggelsen det gamla mönstret. Några flerfa-
miljshus byggdes, vilket ökade stadsmässigheten. Två av
dessa hus tillkom genom ombyggnad av verksamhetslokalen på
Timmermansgatan och hörnhuset därintill.

Typiskt 2-bostadshus från
30-talet.
Mansardtak gjorde över-
våningen rymligare.
Balkonger kom nu till
användning.

TEGELFASADERNA

Bebyggelsen i Nya Staden är sparsamt dekorerad. Tegelfasaderna utformades med mönster- och reliefmurning. Nya Staden har inte så rikt utsmyckade fasader som de mer betydelsefulla husen i Kävlings centrum hade, men speglar ändå det rika sortimentet av formtegel och färgat tegel som började tillverkas i slutet av 1800-talet.

Husen är idag uppskattade på grund av den omsorg som de är byggda med. Formtegel tillverkas inte längre, fasaderna är idag inte bärande, arbetskraften är för dyr för att medge hantverksmässigt utförande. Dessa förhållanden gör bebyggelsen i Nya Staden unik. Den kan i dagens läge inte återskapas.

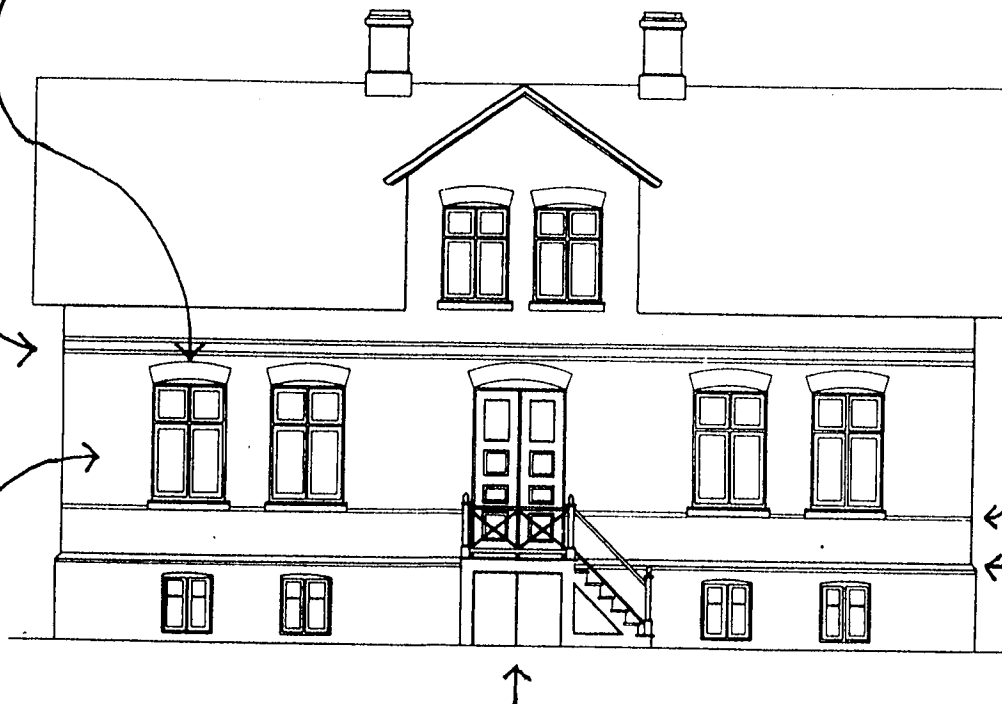
Med enkla medel dekorerades fasaderna så att husens form och uppbyggnad understryks.

Gesims markerar bjälklagshöjd. Ibland mönstermurad med inslag av färgat tegel och/eller formtegel. Gesimsen kan fortsätta runt hela huset.

Gesimsen kan också placeras som väggavslutning mot tak. Den går då runt hörnen och avslutas en bit in på gaveln.

Valvbåge som på ett dekorativt sätt visar teglets förmåga att klara tryckkrafter genom välvning.

Gavlarna är murade i tegel ända upp till tak

Dekorationsbård utan konstruktiv betydelse

Kraftig sockelmarkering med skrasat rullskift

Fasaden är symmetriskt uppbyggd

Maskinslaget slätt tegel murat i kryssförbund. Murarna är för det mesta massiva i $1\frac{1}{2}$ -stens tjocklek men kan också vara en sk hålmur. En del murar är bara 1-sten tjocka, t ex i vån 2.

Det släta teglet med de fyllda fogarna gör väggpartierna till släta ytor, där murningsförbandets mönsterverkan träder tillbaka för dekorationerna kring fönster m m.

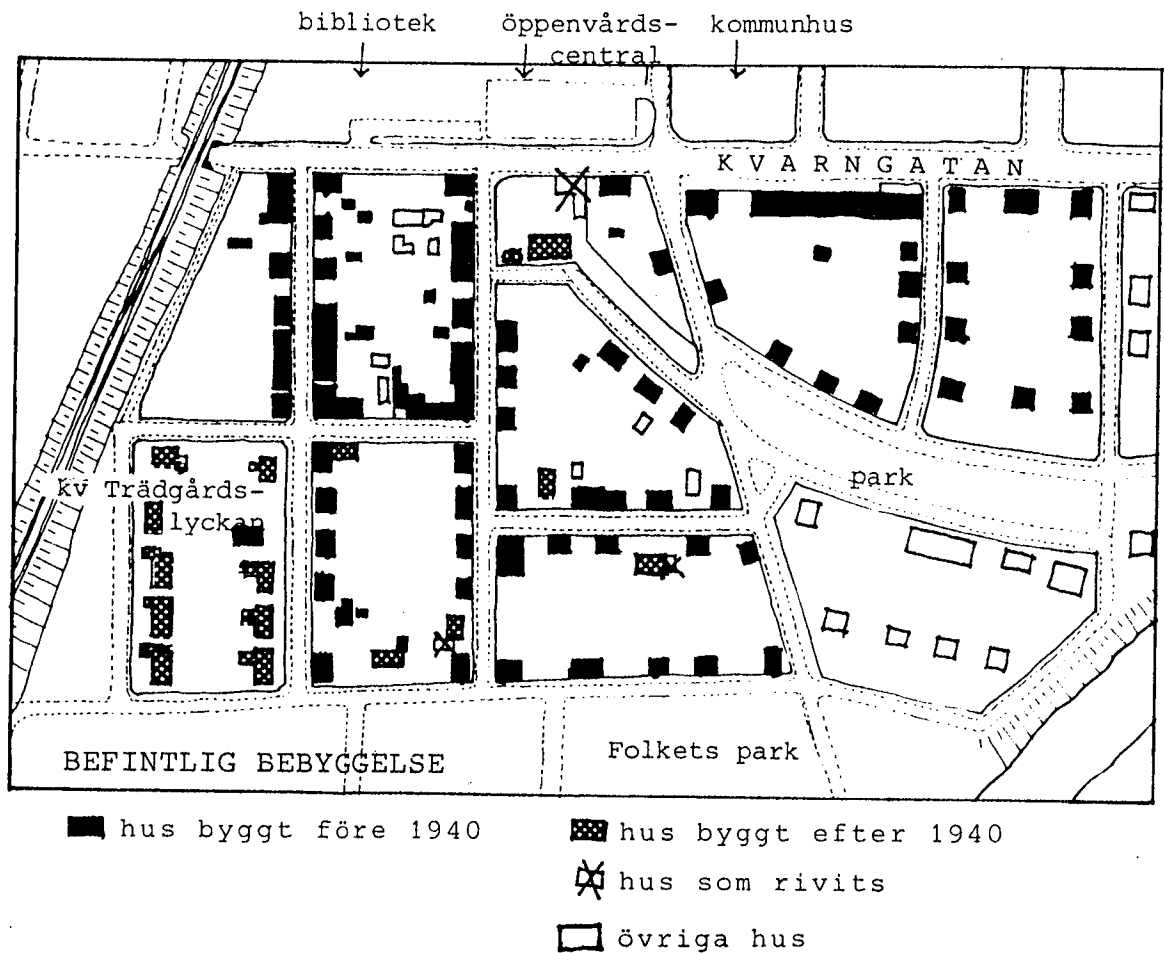
NYA STADEN IDAG

Sedan 30-talet har en del förändringar skett i och omkring Nya Staden. Hus har tillkommit på enstaka tomter och i kvarteret Trädgårdslyckan närmast järnvägen. Bara något enstaka hus har dock rivits.

Folkparken har både hunnit blomstra upp och stagnera.

Järnvägen till Sjöbo lades ned på 50-talet. På dess plats har en park anlagts.

Genom etableringen av den kommunala servicen norr om Kvarngatan och utbyggnaden av Kävlings tättort har Nya Staden kommit i ett mycket centralt läge.

En generationsväxling pågår i området. Många barnfamiljer flyttar in. Kanske bidrar den förhållandevis barnvänliga miljön med de stora trädgårdarna kombinerat med det centrala läget till inflyttningen. Å andra sidan finns en konflikt mellan bilar och barn. Området är ej trafikplanerat.

Nya staden representerar ett intressant avsnitt i lokalhistorien och den tidens tegelbyggnadstradition. Det är inte det enda som gör området värt att bevara och vårda. Också den trivsamma miljö som finns här förstärker motivet till bevarande.

Det stadsmässiga kombinerat med lummigheten som ibland sticker fram mellan husen ger Nya Staden dess speciella karaktär. Det stadsmässiga består av de sammanbyggda husen som står i gatuliv och de många frontespiserna som ger höjd åt gatufasaderna.

Husen har idag kvar mycket av sitt ursprungliga utseende, även om omändringar gjorts under de 50-80 år som husen funnits. Det gäller utsidan. Inuti är de flesta hus moderniserade och planlösningarna omändrade.

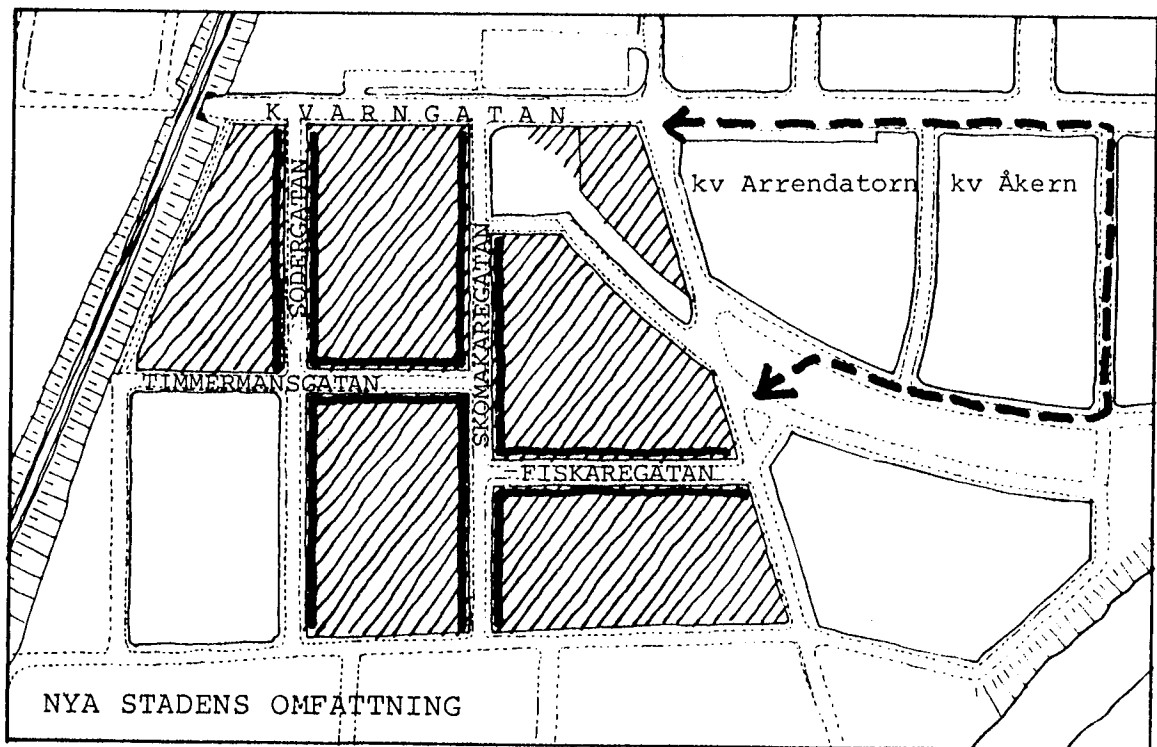
Typiska förändringar är utbyte av entrétrappa och taktäckningsmaterial. Många fönster är utbytta. Utedass från den första tiden har tagits bort. I stället har garage blivit vanliga på tomterna. Dessa förändringar kan i sig antingen förbättra eller försämma en byggnads utseende, men helhetsintrycket består. Byte av fönster kan vara känsligt för helhetsintrycket. Mörka fönsterbågar och perspektivfönster ser inte bara främmande ut, de kan också få till effekt att fönsteröppningarna ser ut som mörka hål i muröppningen.

På senare år har en del ombyggnader gjorts som helt ändrat karaktären på husen. Då har kanske inte bara fönster bytts ut utan också fasader. Fasadtegel i avvikande färg och i enkelt löpförband står i kontrast till de övriga husens murförband och detaljutformningar vid sockel, fönster och bjälklag m m.

OMRÅDESAVGRÄNSNING

Vilka kvarter som Nya Staden består av är inte självklart. Kärnan är de kvarter som först bebyggdes, nämligen kvarteret Hyveln, Sågen, Dalen, Kilen, Österport och Möllan. Längs Södergatan och Skomakaregatan med tvärgatorna Timmermansgatan och Fiskaregatan återfinns den stadsmässiga gatumiljö som man kan vänta sig i ett område med namnet Nya Staden.

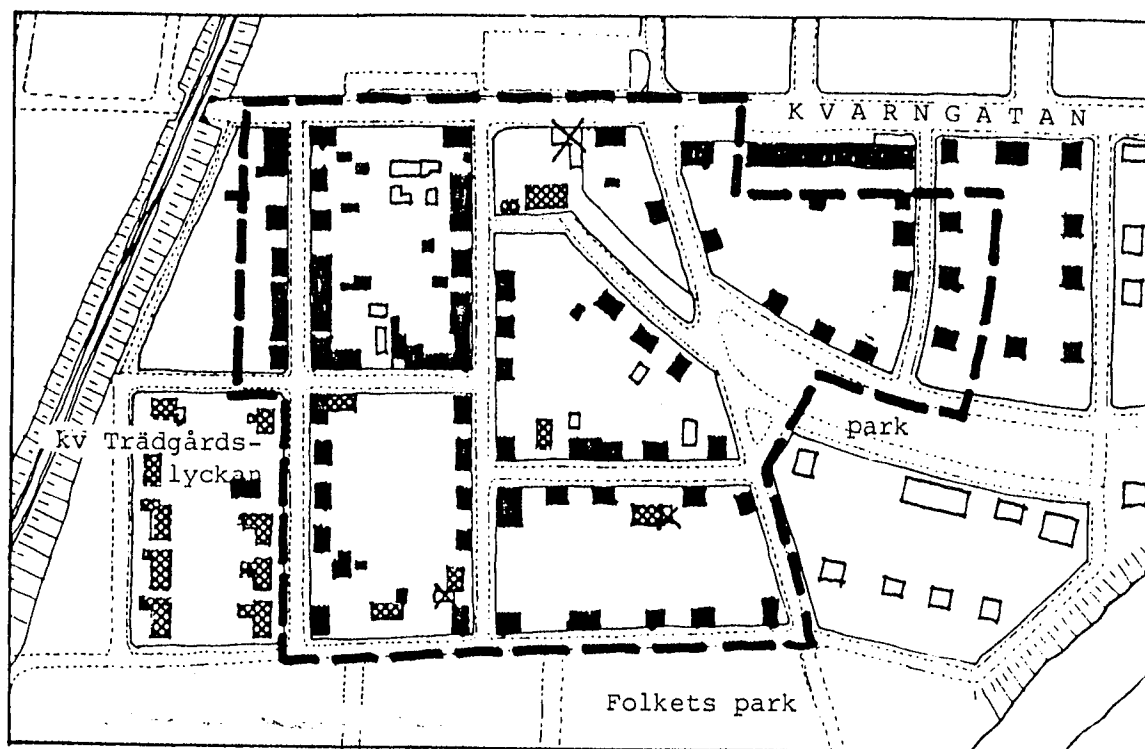
Omfattningen av den värdefulla miljön är större än de nämnda kvarteren. Delar av kvarteret Arrendatorn och Åkern hör bebyggelsemässigt ihop med området.

Den bevarandevärda miljön skall omfatta ett sammanhängande stråk av bevarandevärd bebyggelse, som ger en samlad uppfattning av äldre tiders bebyggelsemiljö och som är av stort positivt värde i stadsbilden.

På grundval av det här kriteriet föreslås den områdesavgränsning som visas på nästa sida.

FÖRSLAG TILL OMRÅDESAVGRÄNSNING :

Bevarandevärdet omfattar bebyggelsekaraktär och gaturum, vegetation och äldre hägnader. Nybyggnad i bevarandevärd miljö bör anpassas till omgivningen.

Funkisbebyggelse från 30-talet utgör i och för sig ett viktigt tillskott till kulturhistorien. För den här områdesavgränsningen gäller det emellertid att bebyggelsen skall vara enhetlig. Enstaka hus i samma stil finns utanför området. 38§ byggnadsstadgan kan inte ge samma kulturhistoriska skydd för dessa eftersom man i paragrafen värnar om enhetliga bebyggelseområden.

För hus inom områdesavgränsningen som inte bidrar till den kulturhistoriska helheten gäller å andra sidan att de i möjligaste mån bör anpassas till miljön.

EXEMPEL PÅ VARSAM FÖRNYELSE

Som allmän regel kan man säga att resultatet av en ombyggnad blir bäst om den ursprungliga stilen bevaras i utformning och material. Vinsten med att förnya varsamt är dels att det kulturhistoriska värdet är mycket känsligt för förändringar, dels att husets byggnadstekniska egenskaper kan försämrans vid för stora ingrepp.

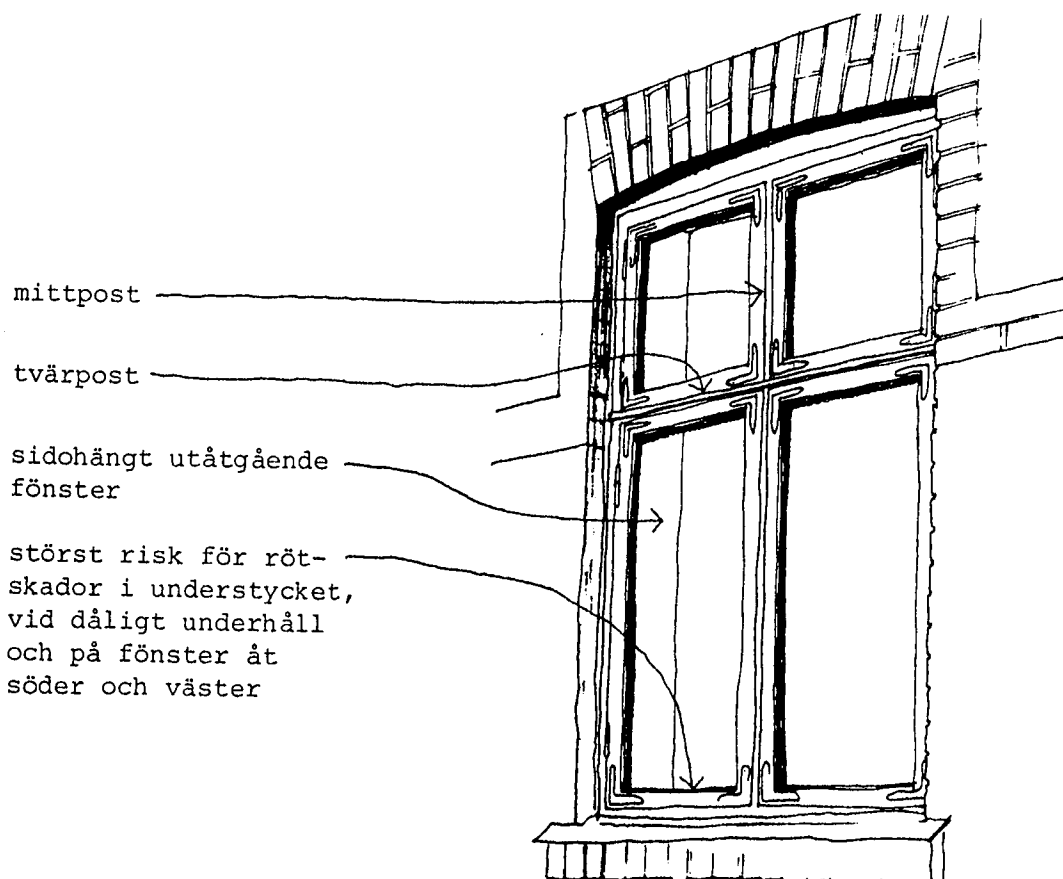
Vad beträffar råd och rekommendationer för underhåll, renovering och ombyggnad av gamla hus finns en rad småskrifter som kan rekvireras genom centrala myndigheter, kommunen och biblioteket. Några anges särskilt under rubriken LÄSTIPS

Här ska bara nämnas några exempel på vad varsam förnyelse innebär i Nya Staden.

Fönster

Det finns inte så många ursprungliga fönster och ytterdörrar kvar i Nya Staden. Det är en brist eftersom de är viktiga för husens karaktär. De profilerade fönstersnickerierna som åtminstone på insidan var vitmålade reflekterade ljuset in i rummet på ett mjukt sätt. Kontrasten mellan de omgivande väggarna och fönstret minskade. Jämförelse kan göras med de mörklaserade oprofilerade fönster som finns på marknaden idag.

Utifrån upplevs de ljusa fönstersnickerierna med tvär- och mittpost som en del av väggutsmyckningen och inte, vilket är risk för med perspektivfönster, som mörka hål i muren.

De englasfönster som finns kan med fördel behållas. Med ett innanfönster (helst termofönster) med tätninglister når man en fullgod värmeisolering och en bra ljudisolering. Eventuellt rötskadade delar kan bytas ut. Det är värt besväret för att behålla det utvalda hårda trävirket i resten av det gamla fönstret. Med en tunn linoljefärg framträder profileringen i snickerierna.

Det kan bli aktuellt att byta ut ett fönster även om det är en nyare upplaga.

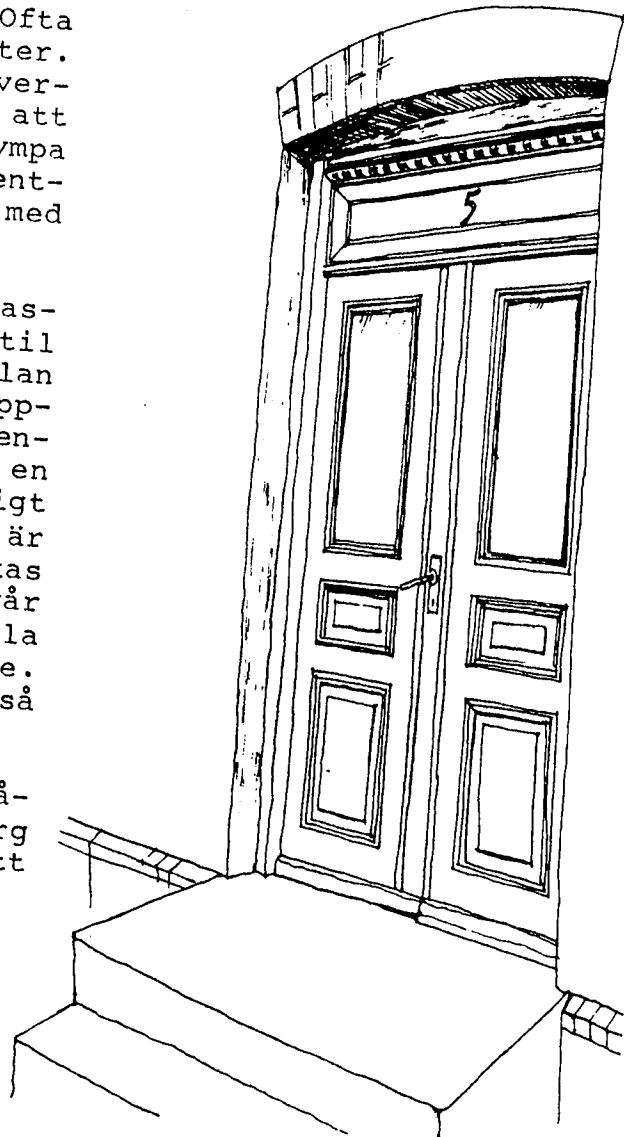
Med det ursprungliga utseendet på fönstersnickerierna i minnet kan framtida förändringar stämma bättre överens med husens karaktär. Med en förlaga går det lätt att få ett måttbeställt fönster. Det behöver inte heller bli dyrare än ett färdiggjort standardfönster (om inte måtten passar exakt kostar istället monteringsarbetet mer).

Dörrar

De gamla ytterdörrarna är sk fyllningsdörrar. Ofta är de försedda med fönster. Fyllningarna mellan ramverket sitter lösa för att kunna svälla och krympa utan att spricka. Huvudentrén försågs i regel med pardörrar.

Moderna standarddörrar passar vanligen inte i stil till gamla hus. Sällan passar dörren till muröppningen, och en delvis igenmurning för att passa en mindre dörr ser konstigt ut. Om de gamla dörrarna är dragiga kan det motverkas av ett vindfång. Det går också att specialbeställa nya dörrar hos en snickare. Det behöver inte blir så dyrt.

Troligtvis var dörrarna målade i mellanmörk oljefärg eller också imiterades ett träslag.

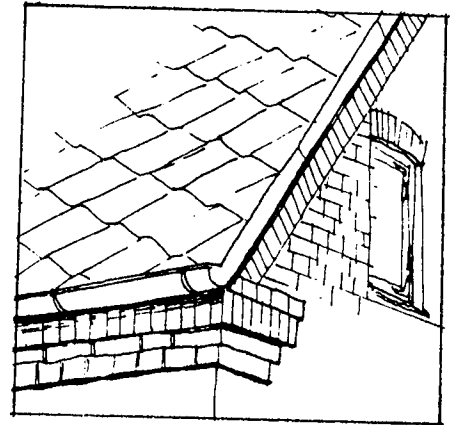

Taktäckning

Den vanliga taktäckningen var ursprungligen tjärpapp. Det var ett billigt takmaterial som var brandsäkert, vilket byggnadsordningen föreskrev. De höll dock i regel ej längre än 20 år.

Taktegel är också ett material som användes, liksom asbest-cementskivor.

Vid val av taktäckningsmaterial är det viktigt att man väljer något som inte dominerar byggnaden genom att vara för mörk eller färgstark. Takavslutningen mot gavel och takfot är karaktärsgivande och bör göras på ursprungligt vis.

Tegelväggar

Helt förödande för den här miljön är naturligtvis en utvändigt tilläggsisolering, brandmurar undantagna.

En invändig isolering kostar mindre, men dess värde kan ifrågasättas. Dels finns det betydligt billigare och enklare åtgärder som i första hand kan göras för att spara energi, dels finns inga erfarenheter av en invändig isolerings effekt på yttermurens hållbarhet. Risken för frostsprängningar ökar.

De massiva tegelväggarna har en sämre isoleringsförmåga än moderna väggar, men ofta bättre än dem som byggdes under byggruschen på 60-talet.

En 1 1/2-stens tegelvägg har ett k-värde på 1-1,2 W/m² °C. Värmekapaciteten är god, dvs värme kan lagras från dag till natt. En välmurad vägg är dessutom tät mot drag.

I alla äldre byggnader vandrar fukt genom konstruktionen. Det är fukt från marken, kondens innifrån och regnvatten utifrån. För användes kalkbruk (eventuellt med någon inblandning av cement efter sekelskiftet). Det följer med i väggens rörelser och är genomsläppligt för fukt. Vid ilagningar av murbruket bör en hydraulisk kalk eller ett svagt KC-bruk (10 vikts-% av bindemedlet är cement) användas.

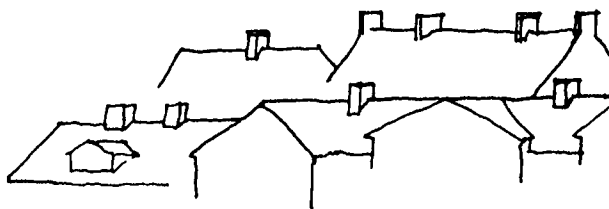
Schematisk värdering
av olika åtgärder
för energibesparing

Åtgärd	Omdöme
Tätning av fönster och dörrar	Mycket god effekt, inga ingrepp
Tilläggsisolering av bjälklag	Mycket god effekt, små ingrepp
Justering av ventilations- och värmesystem	Mycket god effekt, inga ingrepp
Vindisolering av väggar	Mycket god effekt, måttliga ingrepp
Tilläggsisolering av yttervägg	Viss effekt, stora ingrepp om inte åtgärderna kan sättas in i samband med större ombyggnad eller reparation

Andra detaljer

Skorstenen är känslig för ändrad rökgastemperatur efter avslutad eldning. Försök att behålla den, det är bra att ha rökkanaler som reserv. Nedfallande regn kan förhindras med ett regnskydd.

Nya trappor, trappräcken, utvändiga armaturer m m är detaljer som bör väljas med omsorg. Välj hellre något anspråkslöst än något utsmyckat, som riskerar att uppfattas som främmande.

Skorstenarna som pryder takensnock är viktiga för helhetsintrycket.

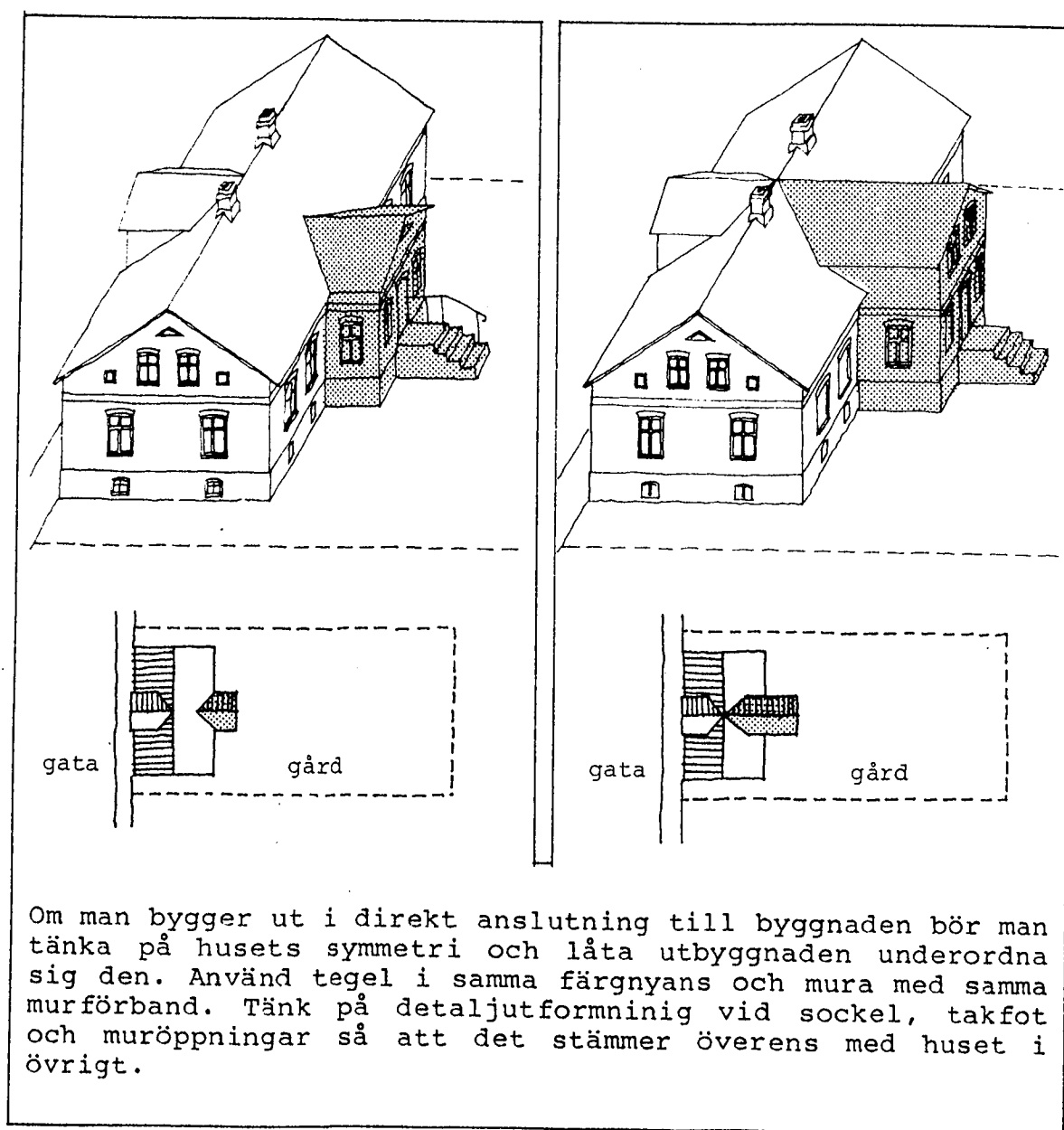
Vid ombyggnad kanske man vill sätta igen ett fönster. Välj då att mura upp en blindering, så att muröppningen behålls. Putsa blinderingen i ljus kalkputs eller behåll tegelytan om den passar till väggen.

I vissa fall behöver tillgängligheten förbättras för rullstolsbundna personer. Man kan då bygga en ramp eller installera en lyftplatta vid yttertrappan. Finns goda entréförhållanden åt gården är det bäst av utrymmes- och utseendeskäl att ordna det där.

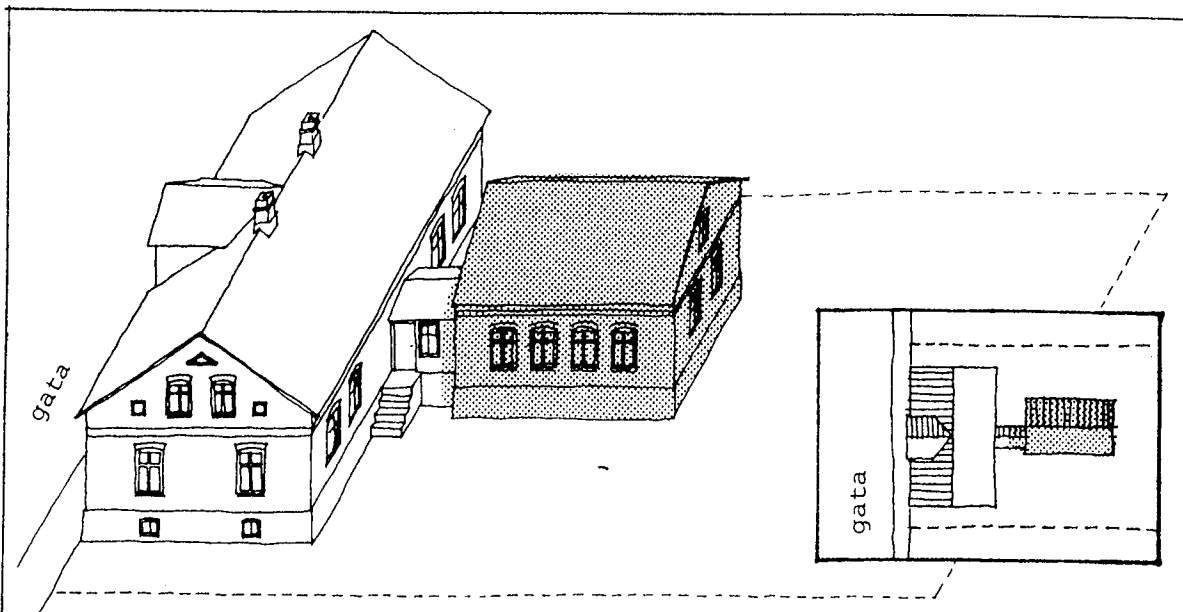
Tillbyggnad

Trots att utrymmesstandarden torde vara tillräcklig i Nya Staden, kan det finnas behov av att bygga till. Det kan ske genom en tillbyggnad i direkt anslutning till huvudbyggnaden eller som enskild byggnad.

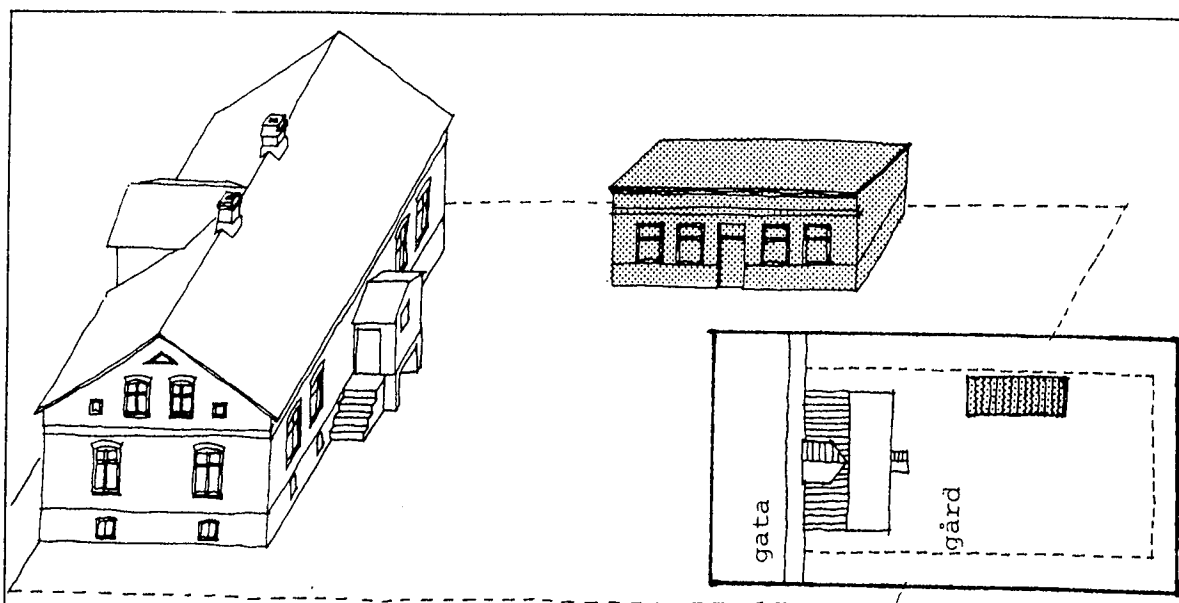
Detta regleras närmare i gällande stadsplan. Om en önskad tillbyggnad är måttligt stor men i något avseende strider mot stadsplanen kan man söka dispens. Byggnadsnämnden prövar då om åtgärden är lämplig och kan ske utan olägenhet för grannar o s v.

Om man bygger ut i direkt anslutning till byggnaden bör man tänka på husets symmetri och låta utbyggnaden underordna sig den. Använd tegel i samma färgnyans och mura med samma murförband. Tänk på detaljutformning vid sockel, takfot och muröppningar så att det stämmer överens med huset i övrigt.

En fristående byggnad kan göras med mindre åverkan på husets konstruktion. En förbindelsegång vars tak möter fasaden under takfoten klarar då anslutningen utan stora ingrepp.

Om tillbyggnaden byggs helt fristående på tomten finns ingen anledning att bygga upp huset på en hög sockel. Man behöver heller inte nödvändigtvis använda samma material, men bör se till att det nya annexet eller "uthuset" anpassas till huvudbyggnaden. Inga tumregler kan utfärdas för ett lyckat resultat. Anlita en arkitekt för utformningen!

I ett första skede kan man få hjälp och råd genom byggnadsnämnden. Med en "hemmagjord" skiss som underlag kan stadsarkitekten ge idéer och lämna synpunkter på husägarens byggnadsönskemål. Detta är en kostnadsfri service från kommunen.

LÄSTIPS

För att få reda på Kävlinges historia i allmänhet och ortens speciella tegelbyggnadstradition i synnerhet hänvisas till:

KÄVLINGE - Ett skånskt järnvägssamhälle. Konsthögskolans -Arkitekturskola, 1983.

För ännu mer information om tegel hänvisas till:

ATT BYGGA MED TEGEL - Tegeltillverkning i Skåne från hantverk till industri. Ove Hidemark, artikel i Fataburen 1982 (Nordiska muséets årsbok).

Dessutom kan som jämförelse rekommenderas:

BEVARE OSS VÄL - Om hus och miljöer i Trelleborg - information om byggnadsvård från generalplanekommittén, 1982.

Broschyrer och underhåll m m:

SPARA OCH BEVARA - Råd och riktlinjer för energisparande i kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, utarbetad av Riksantikvarieämbetet. T27:1981 Byggforskningsrådet, ca 30:-.

UNDERHÅLL, UPPRUSTNING, OMBYGGNAD - Bostadsstyrelsen, Riksantikvarieämbetet, Statens Planverk, Maj 1982. Råd och synpunkter, gäller främst mindre hus. Gratis.

UNDERHÅLL AV GAMLA HUS - Holmström & Sandström, 1972, Allmänt hållen. Vill visa vilka andra byggnadstekniska förutsättningar som gäller för gamla hus.

UNDERHÅLLSPRINCIPER I BYGGNADSVÅRDEN - Ingemar Holmström, Meddelande från SIB, 4:1975.

ÅTGÄDER MED BEFINTLIGA FÖNSTER - Förbättrad värmeisolering, beslag, underhåll, utbyte. Eugen Joss, Rolf Sixtensson, Byggforskningsrådet R55:1980.

UPPVÄRMNINGSEKONOMI - Energisparkommittén, hösten 1981. Broschyren visar hur man i flerbostadshus kan bidra till energisparandet.

ENERGISPARKOMMITTEN - Har utkommit med en rad informationsblad om energisparande. De kan rekvideras genom kommunen.

Övrig litteratur:

STENHUSEN 1880 - 1920 - Varsam ombyggnad. 1983. Bokens syfte är främst att skapa ökad förståelse för varsamhet i samband med ombyggnader. Byggforskningsrådet T12:1983. Ca 125:- exkl moms.

SÅ BYGGDES HUSEN 1880 - 1980 - Arkitektur, material och konstruktion i våra flerbostadshus under 100 år. Stockholms stadsbyggnadskontor, byggforskningsrådet 1983.

BYGGNADSÅR

Källor: Byggnadsnämndens inventering + plankartor.

